

ȘCOALA CIVILĂ DE FETE DIN SIBIU: COORDONATE ISTORICE ALE ÎNFIINȚĂRII SALE (1886)

Constantin ITTU¹

THE YOUNG LADIES CIVIC SCHOOL IN SIBIU: HISTORICAL FRAMEWORK OF ITS FOUNDATION (1886)

ABSTRACT

The purpose of this paper is to capitalize the legacy of the Transylvanian Romanian national awakening, especially after the 1848/1849 Revolution, one of the main goals being the female education. One of its success stories is connected to the foundation of the Young Ladies Civic School which had been opened in Sibiu, in the autumn of 1886. The present paper is aiming to provide details about the historical framework of this Transylvanian Romanian achievement.

Keywords: Transylvania, Transylvanian Romanians, Sibiu, the Young Ladies Civic School, 1886.

Curentele culturale care au circulat în Europa secolului al XIX-lea nu au ocolit nici Transilvania. Din acest motiv, educația diferitelor etnii de aici era privită ca educație națională și, prin aceasta, ca *temelie a națiunii*. În cazul românilor ardeleni, pedagogia națională își propunea integrarea tineretului în modul de simțire românesc prin studiul limbii, al istoriei, al literaturii naționale. Dar, ca să înțelegem particularul, trebuie să analizăm, fie și succint, generalul. Iar acest general, privit din perspectiva antropologiei imaginarului și a mentalităților colective, trimite la fenomenul transferului de sacralitate dinspre imaginarul de tip religios la cel de tip social și politic. În acest cadru, lumea de simboluri a conștiinței comunitare profunde face ca ideologia națională să nu fie (doar) un auxiliar al sacralității, deoarece, de acum, relatările Revelației sunt înlocuite de narațiunile mitice care se interțes (se întrețes, mai corect exprimat) în textura metanarațiunii mentalităților colective. Or, în acest cadru, miturile moderne devin mituri politice. „Timpurile moderne, alături de numeroasele aspecte care par insensibile la supranatural, conțin evidente tendințe de sacralizare, resimțite în realitatea trăită și, nu în ultimul rând, în politică. La geneza modernității stă tocmai necesitatea redefinirii coeziunii sociale, politicul asumându-și, prin transfer de sacralitate, imensa putere a legăturii religioase. Sacralitatea politică în modernitate a câștigat teren pe măsură ce dimensiunea politică și-a cucerit autonomia instituțională în confruntarea cu religia tradițională, asumându-și propria sa dimensiune „religioasă”, propriul caracter de sacralitate, propria prerogativă de a defini și semnifica existența umană terestră pentru individ și colectivitate”².

¹ Profesor asociat, doctor în istorie, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu;
e-mail: constantinittu@yahoo.co.uk.

² Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002, p. 24.

Trecând, de data aceasta, de la general la particular, mai precis la cel românesc transilvan, chiar dacă scopul era unul unitar, anume ridicarea nivelului cultural al românilor, metodele propuse spre a ajunge la acest scop au declanșat confruntări de idei în rândul elitelor. Antropologia imaginarului ne arată că influențele europene în cultura românească din Ardeal au creat germenii ideilor de laicizare a statului. Puse în practică, în practica politică, aceste idei vor determina noul stat laic să preia asupra sa – sub formă de instanță paternală, protectoare –, o serie de funcții sociale pe care biserica le asigurase până în acel moment, fie că vorbim despre starea civilă, caritate, asistență ori educație.

Or, în noua conjunctură, „intelighentia” românească va urma două căi de abordare diametral opuse, prima susținând păstrarea școlii sub oblăduirea bisericii, iar cealaltă separarea școlii de biserică și preluarea funcțiilor de către stat. De altfel, evoluția învățământului românesc ardelenesc în secolul al XIX-lea se poate împărți în două perioade:

a) cea cuprinsă în intervalul 1848-1868, când se va elabora Legea învățământului și când școala românească va cunoaște o dezvoltare importantă, legată în special de personalitatea lui Andrei Baron de Șaguna (vicar din 1846, episcop din 1848 și mitropolit ortodox al Ardealului între 1864 și 1873, anul stingerii sale din viață);

b) cea de după 1868, când, după introducerea sistemului dualist în Imperiu, a încetat aplicarea legilor învățământului în Transilvania – ce făcea parte din Transleithania –, perioada culminând cu momente dificile pentru pedagogia națională, confruntată cu puternice tendințe de maghiarizare³.

La rândul ei, prima perioadă (a) se structurează în trei subdiviziuni:

a.1.) Prima a fost epoca liberală, care a durat trei ani, din 1848 și până la abrogarea Constituției austriece, la 31 decembrie 1851. Ideologul acestei reforme liberale a sistemului de învățământ a fost pedagogul german Franz Seraphin Exner, autorul documentului *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesen in Oesterreich* („Proiect asupra principiilor de bază ale sistemului de instrucțiune publică din Austria”). Documentul susținea o mai mare implicare a statului în procesul de învățământ, însă cu respectarea libertăților individuale. Altfel exprimat, proiectul de document prevedea o diminuare a rolului Bisericii Catolice în conducerea și inspectarea școlilor. Se preconiza, de asemenea, introducerea în programa școlară a unor noi discipline: limba maternă, istoria patriei, istoria universală, elemente de constituție, geografie, elemente de geometrie, elemente de istorie naturală, lucru manual. De asemenea, s-a considerat necesară dezvoltarea rețelei școlare, asigurarea unei pregătiri mai înalte dascălilor, inclusiv în școli pedagogice cu o durată de 1-2 ani, plus o salarizare corespunzătoare a acestora. Aceste principii se vor regăsi în Constituția liberal-moderată din 4 martie 1849, emisă de împăratul Franz Josef, la sfatul cancelarului și ministrului de externe austriac, Felix Prinț zu Schwarzenberg.

Intenția de a reduce influența bisericii catolice în învățământ nu a avut succesul scontat, opoziția clericală fiind destul de puternică. Spre exemplu, Conferința

³ Paul Bruszanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericesti*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 86-87.

episcopilor catolici de la Viena, din 1849, a atras atenția că „școlile populare” (altfel spus, școlile primare) au fost creația bisericii, iar împiedicarea preoțimii să super-vizeze actul de învățământ ar declanșa anarhia în acest domeniu. O atitudine identică au avut și episcopii ortodocși, întruniți în sinodul general de la Viena din octombrie 1850-iulie 1851, ei mergând pe mâna lui Andrei Șaguna, care susținea că învățământul confesional ortodox trebuie pus nu doar sub îndrumarea, ci și sub inspecția bisericii. La rândul lor, bisericile protestante, în speță cele din Ungaria și Transilvania, au militat cu obstinație pentru păstrarea autonomiei lor școlare și bisericești. Pe cale de consecință, a fost menținut principiul confesional de organizare a sistemului de învățământ⁴.

a.2.) Epoca neo-absolutistă (1852-1855). Prin abrogarea, la 31 decembrie 1851⁵, a Constituției din martie 1849, Imperiul Habsburgic va intra în epoca neo-absolutistă. Intenția cancelarului Felix Prinț zu Schwarzenberg era realizarea unei revoluții de sus în jos, cu scopul de a accelera centralizarea și modernizarea statului multietnic și multiconfesional. Moartea subită a cancelarului a stopat aplicarea planului, cel puțin pentru moment, iar împăratul, fără să mai numească un nou cancelar, s-a implicat direct în procesul de guvernământ, avându-l pe ministrul de interne, Alexander von Bach, drept *eminentă cenușie*⁶.

Abstracție făcând de regimul politic von Bach, regim care nu intră în sfera noastră de interes, aceasta a fost epoca în care învățământul din Imperiul Habsburgic a cunoscut un grad de dezvoltare pe care nu-l va mai atinge în deceniile următoare, cel puțin nu în provinciile răsăritene – Ungaria și Transilvania. Sistemul educațional este acum astfel gândit încât să devină un *corpus* funcțional care pornește de la *Volksschulen* (*școli populare*, cum am menționat deja: școli primare) și ajunge la nivel universitar⁷. În 1851 existau, în Ungaria și Transilvania, aproximativ 10.030 școli populare, iar la sfârșitul deceniului neo-absolutist erau aproximativ 12.000 astfel de instituții în Croația, Ungaria, Transilvania și la granița militară. Din 1853 s-a generalizat împărțirea școlilor capitale pe patru clase, astfel că absolvenții clasei a III-a a școlilor triviale (*trivium*: școală ce cuprinde trei părți)⁸ puteau să se înscrie în clasa a IV-a a școlii capitale. Școlile triviale care reușeau să înființeze o a patra clasă au primit numele de „școli parohiale capitale”, fiindu-le permis să elibereze certificate de absolvire echivalente celor emise de școlile capitale⁹.

⁴ *Ibidem*, p. 88-89.

⁵ „Fiindcă rezultatul dezbaterilor făcute e că numita constituțiune nici în principiile sale nu corespunde referințelor Imperiului Austriac, nici în totalul dispozițiunilor sale nu este realizabilă. Noi, după ce am examinat cu diligență toate motivele [declaram] memorata constituțiune din 4 martie 1849 afară de valoare și afară de toată activitatea legală” (*Patenta imperială*, 31 decembrie 1851, tipărită în „Foaia legilor provinciale și a Gubernului”, Mănunchiul IV, 15 martie 1852, p. 91).

⁶ *Enciclopedia Română*, ed. Corneliu Diaconovici, vol. I, Sibiu, 1898, p. 348.

⁷ Jan Surman, *Universities in Imperial Austria, 1848-1918. A Social History of a Multilingual Space*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2019, p. 49-50.

⁸ Denumirea lor își are originea în așa numitele *trivium*, școli ale Evului Mediu, termen care simboliza cele trei principale materii de studiu, cu alte cuvinte gramatica, dialectica și retorica, adaptate prin analogie la nevoile practice ale scopului pentru care au fost create, anume citirea, scrierea, calcularea.

⁹ P. Bruszanowski, *op. cit.*, p. 90.

Prin Patenta imperială din 14 septembrie 1852 s-au pus bazele unei organizări administrative uniforme în întreg Imperiul Habsburgic. În Marele Principat al Transilvaniei, prin decretul imperial din 10 ianuarie 1853, s-au înființat zece cercuri administrative, numite în actele românești „prefecturi”, fiecare dintre acestea urmând a fi divizată în 6-12 preturi. Noua organizare administrativă a devenit cadrul pentru modernizarea învățământului din Imperiu. Fiecare unitate administrativă nou-creată avea câte o „secțiune pentru învățământul public”, constituită din „consilieri școlari”, responsabili de organizarea internă, precum și din „referenți administrativi”, responsabili de problemele „externe”, cu alte cuvinte de cele privind dotarea școlilor. La scurt timp, mai precis în vara lui 1854, secțiunile respective au fost desființate, locul lor fiind luat de câte un „referent școlar”, subordonat direct Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Viena¹⁰. Anul 1854 a mai fost martorul emiterii unei legislații școlare unitare pentru învățământul mediu din provinciile apusene ale Monarhiei Dunărene. La 1 ianuarie 1855, același proiect, îmbunătățit în scurtul interval de timp, a fost promulgat pentru Ungaria, Transilvania, Croația și Voivodina¹¹.

a.3.) Epoca ultramontanistă – a „școlii Concordatului” (1855-1860). Din acel 1855 se constată o întărire a influenței catolice asupra învățământului din Imperiu. Unele personalități politice vieneze au considerat biserica romano-catolică drept extrem de utilă în politica de stat. Ca răspuns, ierarhii catolici, întruniți în Conferința episcopală de la Viena, din 28 aprilie-17 iunie 1855, au propus, pentru prima dată, semnarea unui *Concordat* între Papalitate și Curtea imperială habsburgică, concordat prin intermediul căruia relațiile stat-biserică să fie puse pe baze noi. Concordatul a fost semnat în 18 august 1855, inaugurând o nouă etapă a guvernării neo-absolutiste, iar ideologia căreia i s-a dat curs cu acest prilej fiind așa numitul „ultramontanism”. Acest curent ideologic, destul de răspândit în biserica romano-catolică, accentua autoritatea papală și promova un centralism excesiv în biserică. Dacă termenul ultramontanism s-ar traduce prin sintagma „[de] dincolo de munți”, atunci, prin definiție, îi cuprindea pe toți catolicii din Europa Centrală și de Nord care se orientau după directivele venite din Roma papală, cu alte cuvinte „de dincolo de munți”, din sudul Alpiilor. Concordatul a fost privit ca fiind opera Sophiei von Wittelsbach, căsătorită von Habsburg, mama împăratului Franz Josef¹², și a arhiepiscopului de Viena, Joseph Othmar Ritter von (Cavaler de) Rauscher¹³, care, drept răsplată, a fost ridicat la demnitatea de cardinal. Drept rezultat, biserica a obținut un rol major în educație, precum și în alte domenii¹⁴. Prevederile acestui tratat au nemulțumit cercurile liberale

¹⁰ *Ibidem*, p. 93-94.

¹¹ *Ibidem*, p. 94; cf. *Ordinăciunea ministerului de cult și învățământ din 1 ianuarie 1854 pentru toate țările imperiului, prin care se publică dispuseciunile împărătești despre organizarea gimnaziilor*, în: „Buletinul Guberniului Provinciale pentru Marele Principat Transilvania. Cursul anului 1854. I. Secțiune. Mănunchiul XIX”, 14 mai 1854, p. 914-916.

¹² Sophia von Wittelsbach (1805-1872) era fiica principelui elector de Bavaria, Maximilian al IV-lea (1799-1825), devenit rege al Bavariei de la 1 ianuarie 1806, și celei de a doua soții a acestuia, Caroline von Baden (Jiri Louda, Michael Maclagan, *Lines of Succession. Heraldry of the Royal Families of Europe*, 1991, p. 161 și table 81).

¹³ <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Othmar-von-Rauscher>.

¹⁴ Chris Cook, John Paxton, *European Political Facts 1848-1918*, London, Macmillan, 1987, p. 254.

din Imperiu, care, cu amărăciune, au denumit școala austriacă drept „o școală a Concordatului”.

Din contră, adepții Concordatului au văzut în acest act nu doar un simplu amestec al bisericii în procesul de învățământ, ci și beneficiile angajării unui număr semnificativ mai mare de clerici în școli, cu dublu rezultat pozitiv: reducerea cheltuielilor în domeniul educațional, respectiv ridicarea standardelor din acest univers. Consecința a fost apariția unui număr ridicat de absolvenți, apti să devină funcționari publici, de care statul avea atâta nevoie. În fapt, noua situație a creat germenii dezvoltării unei clase de mijloc, cu rol semnificativ în istoria Imperiului¹⁵. Întregul sistem educațional era gândit de așa manieră încât să dea posibilitatea recrutării unor noi – unor repetate – generații, nu numai de funcționari publici, cum am arătat deja, ci și de fideli ai Imperiului Habsburgic, care să gândească și să acționeze în același spirit, ei fiind priviți ca liantul monarhiei¹⁶.

În provinciile răsăritene ale Monarhiei Dunărene, inclusiv în Transilvania, la opoziția ideologică s-a adăugat dorința apărării identității naționale și confesionale. Ca rezultat al rezistenței depuse, bisericile necatolice din Ardeal au reușit să-și păstreze autonomia școlară. Preocupările elitei românești transilvane privind evoluția în domeniul educațional vor cunoaște un adevărat imbold odată cu venirea lui Andrei Șaguna ca înalt demnitar ecleziastic. Primul său demers, încununat de succes, a fost scoaterea școlii românești de sub „patronajul” episcopiei romano-catolice de la Alba Iulia, unde ajunsese din 1837¹⁷. Apoi, dreptul de „supremă inspecție” a ierarhului ortodox de la Sibiu asupra școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania, instituit unilateral de Sinodul ortodox din 1850, a însemnat *de facto* deplina autonomie școlară. Acest drept i-a fost recunoscut bisericii ortodoxe numai la 23 februarie 1859 și i-a fost adus la cunoștință la 13 septembrie 1861¹⁸.

Un moment crucial, inclusiv pentru procesul de învățământ, l-a constituit (re)înființarea unei mitropolii ortodoxe românești în Transilvania – dispărută la 1700 odată cu trecerea mitropolitului Atanasie Anghel la Uniație –, în primul rând prin separarea ortodoxiei românești de cea sârbească, de care depindea la acea epocă. Un prim pas a fost făcut la Dieta de la Sibiu, din 1863, când limba română a fost declarată limbă oficială în Transilvania, alături de maghiară și germană, iar ortodoxia privită ca autonomă și egal îndreptățită cu celelalte confesiuni¹⁹. La presiunea Curții im-

¹⁵ Gary B. Cohen, *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848-1918*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 1996, p. 232-233.

¹⁶ Pieter H. van der Planck, *Effects on Habsburg educational policies measured by census statistics*, în: „Jezikoslovlje”, 13:2, 2012, p. 373-393, la p. 374.

¹⁷ Josif Uilăcan, *Despre biserică și școală în anul Marii Uniri*, în: „Revista Bistriței”, XXXII, 2018, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, 2018, p. 189-220, la p. 190.

¹⁸ P. Brusanowski, *op. cit.*, p. 97.

¹⁹ *Dieta de la Sibiu* din 1863 (de fapt, prima sesiune a fost în 1863, iar a doua în 1864), a fost prima astfel de adunare după anul revoluționar 1848 și prima în care românii au avut majoritatea. Aceasta s-a datorat faptului că regimul liberal, instaurat în Imperiul Habsburgic în 1860, a creat o fereastră de oportunitate pentru români, aceștia având în Dietă 48 deputați, față de cei 44 ai ungarilor, respectiv 33 ai sașilor. În 1863, împăratul Franz Josef a convocat forul legislativ transilvan pentru data de 1 iulie, la Sibiu, urmând a fi discutate 11 propuneri incluse pe ordinea de zi. Ne interesează doar primele două: 1 – „recunoașterea națiunii române și confesiunile ei”; 2 – „recunoașterea limbii române ca limbă oficială, alături de maghiară și

periale vieneze, unde Andrei Șaguna – din 1850, Andrei baron de Șaguna – era, pe bună dreptate, apreciat, Sinodul de la Carloviț, din august 1864, a acceptat ideea separării celor două ortodoxii (sârbească și românească) și înființarea unei mitropolii românești ortodoxe separate, „coordinată” cu cea sârbească –, adică autocefală. În ajunul Crăciunului, cu alte cuvinte la 24 decembrie 1864, împăratul a scris cu propria mână actul de înființare a Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania și Ungaria:

„Iubite baron de Șaguna! Ascultând cererile românilor gr. orientali din Transilvania și Ungaria, în consonanță cu intențiunea manifestată prin rezoluțiunile mele din 27 septembrie 1860 și din 25 iunie 1863, am încuviințat ca pentru dânsii să se înființeze o Mitropolie independentă, coordinată cu cea sârbească, și ca Biserica episcopescă din Transilvania să se înalțe la demnitatea metropolitană. Totodată, aflua te denumi pe Domnia Ta de arhiepiscop și mitropolit al românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria. Viena, în 24 decembrie 1864. Francisc Iosif”²⁰.

După instaurarea Dualismului Austro-Ungar din 1867, urmează, începând chiar din 1868, o nouă etapă în învățământul din Transilvania, în situația în care legile din acest domeniu din monarhie nu s-au mai aplicat în Principat. Din acest an, pentru învățământul primar din întreaga Ungarie s-a aplicat legea ministrului cultelor, Josef baron Eötvös²¹, care prevedea:

- obligativitatea școlarizării pentru toți locuitorii între 6 și 15 ani;
- libertatea învățământului, în sensul că părinții își pot trimite copiii la orice școală vor;

germană”. Dar, pentru o corectă informare a cititorului român de pe ambele versante ale Carpaților, menționăm și propunerea nr. 10: „introducerea cărților funciare”, o realitate a zilelor noastre doar în zonele din România care au făcut, la un moment dat, parte din Imperiul Habsburgic (Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj, Editura Dacia, 1979, p. 81-83).

²⁰ Nicolae Popea, *Vechea Mitropolie Ortodoxă română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1870, p. 295-296.

²¹ În calitate de ministru al Educației, Josef baron Eötvös de Vásárosnamény, care nu a fost ardelean (născut la Buda și decedat la Pesta), a susținut înființarea, la Cluj, a unei universități cu predare în limbile maghiară, română și germană, însă demersurile sale au fost zădărnice de naționaliștii maghiari. În 1872, la un an după moartea baronului, aceștia vor înființa la Cluj Universitatea Franz Josef, cu predare în limba maghiară și doar cu catedre de limba română, respectiv maghiară (Ignaz Goldziher, *Tagebuch*, hrsg. V. Alexander Scheiber, Leiden, Brill, 1978, p. 284; József Ruzsoly, *Zur Institutionsgeschichte der parlamentarischen Wahlprüfung in Ungarn 1848-1948*, în: „Ungarn-Jahrbuch“, Band 12, Jahrgang 1982-1983, München, 1984, p. 149-168, la p. 151). Universitatea a funcționat până în 1919, când a fost înlocuită de Universitatea Regele Ferdinand I. Lucrarea baronului Eötvös, *A nemzetiségi kérdés*, a fost tradusă în română de Server Bocu – economist și ziarist bănățean, cu studii la Viena și Paris, redactor la ziarul *Tribuna* (până în 1904 numindu-se *Tribuna poporului*) din Arad, ministru în guvernul Iuliu Maniu, mort în închisoarea din Sighet –, cu titlul *Chestiunea de naționalitate*, văzând lumina tiparului la Arad, în 1906, la Tipografia George Nichin. De altfel, în ziarul *Tribuna* din Arad, nr. 122, an X, miercuri 28 iunie (11 iulie) 1906, p. 6, se află un anunț-reclamă al cărții în discuție, cu precizarea: prețul 2 coroane plus 10 fileri porto (http://documente.bcuccluj.ro/web/bibdigit/periodice/tribunapoporului/1906/BCUCLUJ_FP_P2514_1906_010_0122.pdf).

- în cazul școlilor confesionale românești, autoritatea bisericii este garantată constituțional prin articolul IX, cu excepția dreptului de supremă instrucțiune, care devine un apanaj al statului.

Urmează tendințe de maghiarizare forțată în școlile românești, fiind de amintit aici doar legile din 1879 (limba maghiară devine materie obligatorie din al doilea an al școlii populare), 1883 (introducerea limbii maghiare în școlile secundare) și 1891 (predarea limbii maghiare de la vârsta de trei ani). Apoi, în 1893, crește salariul învățătorilor la o sumă mult mai mare decât poate susține biserica locală²².

*

Revista *Transilvania* pe anul 1911 găzduiește, în paginile sale, o contribuție a profesorului Ioan Lupaș, intitulată „Înființarea „Asociațiunii” și conducătorii ei”. Încă de la început, autorul afirmă: „Cea mai de căpetenie problemă pentru un popor care vrea să scape de jugul robiei sufletești și trupești, este să-și creeze o cultură proprie, cu ajutorul căreia să pună în lucrare toate forțele sale intelectuale și fizice (...) amortite prin o îndelungată stare de letargie”. Conștient de puterea, dar și de valoarea conexiunilor interculturale, profesorul Lupaș nu uită să precizeze că „o cultură cu totul independentă, din chiar originea sa, nu ne poate arăta istoria”. Din acest motiv, influențele și împrumuturile străine pot fi transformate de fiecare popor, „imprimându-le notele distinctive ale caracterului său național. În mod firesc, acele influențe culturale străine trezesc naționalitatea și o îndeamnă ca, la rândul său, aceasta să-și creeze o cultură proprie, care prin notele sale distinctive și originale să fie în stare a contribui ea însăși la îmbogățirea, sau măcar la varietatea culturii generale”²³.

De altfel, de la fondarea sa, în 1861, și până la desființarea abuzivă din 1949, ASTRA – *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* –, a conceput și a pus în practică un program de emancipare prin cultură a românilor ardeleni. „Instrumentele” folosite în atingerea scopului au fost publicațiile – fie ele reviste, cărți ori calendare –, și conferințele, iar publicul țintă al acestora îl constituiau cele mai diverse categorii sociale cu varii niveluri de pregătire.

Un personaj colectiv țintă l-a constituit *femeia*, emanciparea și educarea acesteia ca mamă și gospodină, și, în același timp, ca păstrătoare a tradițiilor, educatoare naturală a tinerelor generații. Consecință firească a acestui desiderat l-a constituit preocuparea pentru susținerea școlarizării copiilor, înființarea și sprijinirea școlilor, pregătirea dascălilor, editarea manualelor, alfabetizarea adulților²⁴. Iar aceasta, în situația în care „femeile au fost în mod natural invizibile în ochii istoriilor, în sensul că importanța muncii lor zilnice, influența lor în politică au fost în general trecute cu vederea, iar mobilitatea lor socială a fost discutată exclusiv cu referire la bărbați”²⁵.

Pedagogul Petru Șpan accentua asupra faptului că problema „cultivării femeii este vitală (...) întrucât femeii îi este rezervat locul de onoare în organismul omenirii, loc care, ocupat cu vrednicie, este chemat să dea direcțiune omenirii către idealul

²² Onisifor Ghibu, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915, p. 18.

²³ Ioan Lupaș, *Înființarea „Asociațiunii” și conducătorii ei*, în: „Transilvania”, XLII, nr. 4, iulie-august 1911, p. 326-348, la p. 326

²⁴ Elena Macavei, *Rolul Asociațiunii ASTRA în emanciparea femeii și educația copiilor*, în: „Conferințele Bibliotecii Astra”, nr. 50/2010, p. 12-32, la p. 12-13.

²⁵ Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 66.

perfectiunii omenești²⁶. Un alt pedagog, Vasile Grigore Borgovan (Borgovanu), în broșura *Ionel*, apărută în 1901, afirma: „Femeia, cu mintea luminată, cu inima înnobilită de sentimentele adevărului, binelui, dreptății și frumosului, cu voința tare și statornică a îndeplini ceea ce simte, va naște copii cu însușiri bune și îi va crește în adevăr, în dreptate, în înțelepciune și în dragoste de sine și de omenie”²⁷.

La rândul său, George Barițiu, unul dintre ctitorii Astrei, secretar și președinte al acesteia²⁸, redactor al revistei *Transilvania*, a fost un consecvent creator de opinie favorabilă instruirii femeii, a educației copiilor și a tinerilor. Mai întâi, a fost nevoit să militeze împotriva politicii școlare a vremii, care defavoriza educația feminină, considerând inutilă instruirea școlară a fetelor. Armele sale au fost *cuvântul* și *pana*, el fiind sprijinit în demersul său de personalități transilvane de talia lui Visarion Roman, fondatorul Băncii Albina și membru corespondent al Academiei Române²⁹, Petru Șpan, pedagog de vocație, care „a pregătit 18 generații de preoți și învățători”³⁰, Daniil Popovici Barcianu, fiul preotului din Rășinari, Sava Popovici Barcianu, și al preotesei Stanca (născută Cioran), profesor la Seminarul Andreian din Sibiu³¹, ori Ion Pop-Reteganul, apreciat de folcloristul Ion Mușlea – directorul Bibliotecii Universității din Cluj, membru corespondent al Academiei Române –, „drept cel mai mare folclorist al Ardealului”, fiind probabil cel mai citit autor al epocii de către țărani din Transilvania³². Barițiu îndemna „să ne luăm timp pentru a medita și asupra culturii femeilor noastre pentru că ea (femeia), prin copii, dă educațiune generațiilor viitoare”. În același timp, el atrăgea atenția: „să nu ne mai ocupăm ca diletanți de creșterea femeilor noastre ca să nu plătim odată cu viața noastră națională egoismul nostru”.

Marea problemă a învățământului românesc era lipsa școlilor de fete, în situația în care locuitorii germani și maghiari ai Transilvaniei își aveau instituțiile lor de profil³³. Din acest motiv s-au făcut insistente apeluri de strângere a fondurilor pentru construirea și ulterior întreținerea școlilor. Propunerea concretă pentru înființarea unui „institut pentru creșterea fetițelor române” a venit din partea referentului școlar Anania Trâmbițaș și a fost prezentată în Adunarea Generală a

²⁶ Elena Macavei, *op. cit.*, p. 14; cf. Petru Șpan, *Întrebări de educațiune și instrucțiune. Studii pedagogice*, Sibiu, 1891.

²⁷ *Ibidem*, p. 15; am avut la dispoziție versiunea editată în Biblioteca populară a „Asociațiunii”, cu titlul *Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea a VI. Puterea pildelor în viața căsătoriților*, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1908.

²⁸ „După moartea lui Cipariu și a lui Bologa, adunarea generală din Abrud (1888) alege prin aclamațiune, cu o generală însuflețire, ca președinte pe Gheorghe Barițiu, iar ca vice-președinte pe Nicolae Popea vicar arhiepiscop și în curând episcop al Caransebeșului” (I. Lupaș, *op. cit.*, p. 341).

²⁹ Bujor Surdu, *Visarion Roman (1833-1885)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 35.

³⁰ Ioan Vlad, *Petru Șpan, dascălul de dascălie al ardelenilor*, Brașov, Editura Pastel, 2013, *passim*.

³¹ *Biserica și școala*, XXVII, nr. 6, 9/22 februarie 1903, Arad.

³² Daniela Stancu, *Ion Pop Reteganu (1853-1905), în 150 ani de lectură publică. Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu. Album documentar 1861-2011*, Sibiu, Editura Armanis, 2011, p. 119 și 145.

³³ Elena Macavei, *op. cit.*, p. 19.

Asociațiunii de la Sighișoara din 1879, propunere ascultată, dar căreia nu i s-a dat curs.

Din procesul verbal al ședinței Comitetului Asociațiunii desfășurată la Sibiu, în 29 octombrie 1885, proces verbal semnat de Iacob Bologa, în calitate de vicepreședinte, respectiv Daniil Popovici Barcianu, „secretariu al II-lea”, aflăm că „Asociațiunea pentru înaintarea în cultură a femeii române” a adresat un *Apel către publicul român*. Chiar de la început, Apelul insistă asupra importanței „influenței ce femeia o are asupra creșterii morale, intelectuale și fizice a individului și, prin urmare, asupra progresului în cultura poporului”. Dacă, „până acum” – suntem la sfârșitul anului 1885 –, Astra a acordat sprijin pentru „cultivarea secsului bărbătesc”, de acum încolo „va contribui și pentru înaintarea în cultură a femeii române”³⁴.

Pe cale de consecință, la adunările generale ale Asociațiunii desfășurate la Brașov, Orăștie și Gherla s-a decis înființarea unei școli superioare de fete cu internat, sub auspiciile Asociațiunii, cu scopul ca fetele române să primească nu numai o creștere morală, intelectuală și fizică mai îngrijită, „care pe dânsle să le ridice la nivelul la care se află cu adevărat femeia din țările cele mai înaintate ale Europei și totodată să le facă a se simți și a lucra întru toate ca adevărate fiice ale poporului din sânul [căruia] au ieșit”³⁵. În plus, „pe lângă predarea învățământului obișnuit în opt clase”, urmau să se adauge două cursuri anuale complementare „care privesc mai aproape chemarea femeii [drept] conducătoare a economiei casnice”³⁶.

Abordând aspecte financiare, procesul verbal aduce la cunoștința celor interesați ori preocupați de problemă că suma stabilită de adunările generale ale Asociațiunii spre a fi pusă la dispoziția comitetului pentru înființarea școlii de fete s-a dovedit insuficientă, chiar numai pentru terminarea edificiului propriu-zis al școlii, edificiu aproape finalizat, fără a mai fi luate în calcul cheltuielile pentru ridicarea unui internat, dotarea școlii, respectiv a internatului cu mobilier adecvat, precum și cu instrumentele necesare *cerințelor pedagogiei*. În aceste condiții, în primul rând comitetul este îndrumat să facă apel la colecte pentru o completă acoperire a cheltuielilor. În al doilea rând, este sfătuit „să facă cu puțință reducerea cât mai însemnată a taxelor pentru internat [și] crearea de locuri libere pentru fete mai sărmene”³⁷.

Mai târziu, în ședința „comitetului Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, ținută la Sibiu în 21 iunie 1886 – procesul verbal fiind semnat tot de Iacob Bologa, vicepreședinte, și Daniil Popovici Barcianu, „secretar al II-lea” –, s-a făcut un nou „Apel către publicul român” pe tema înființării unei școli de fete³⁸. Dacă, în linii mari, sunt reiterate ideile din precedentul Apel, acum este anunțată, cu nedisimulată bucurie, deschiderea școlii de fete și a internatului pentru anul școlar 1886/1887. Se precizează că „școala aparține școlilor numite, prin legea de stat, școli civile, are ca scop de a da o cultură generală, decât care mai înaltă nu se poate da femeii în școlile publice existente în patrie (în Imperiul

³⁴ Iacob Bologa, Daniil Popovici Barcianu, *Apel către publicul român*, în: „Transilvania”, XVI, nr. 21-22, Sibiu, 1-15 noiembrie 1885, p. 169-170, la p. 169.

³⁵ *Ibidem*, p. 169-170.

³⁶ *Ibidem*, p. 170.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ I. Bologa, D. Popovici Barcianu, *Apel către publicul român*, în: „Transilvania”, XVII, nr. 13-14, Sibiu, 1-15 iulie 1886, p. 97-98.

dualist-n.n.), și totodată a oferi ocaziune pentru dobândirea de cunoștințe folositoare în ceea ce privește practica vieții, care până acum a fost prea puțin luată în considerare. Iar internatul intenționează a oferi copilelor, ce vor veni din afară de Sibiu, îngrijirile trebuincioase în cele mai favorabile condițiuni”³⁹.

Autorii „Apelului” consideră că acest sistem de școală cu internat oferă tinerelor nu numai posibilitatea de a „câștiga” cultură generală temeinică, ci și cunoștințe temeinice pentru „cultivarea limbii și literaturii noastre române”. În plus, elevele „vor avea ocasiunea de a învăța limba franceză și germană în conversație, [precum] și lucruri trebuincioase în economia casnică și viața socială. (...) Părinții care ar dori ca și cursul celor 4 clase primare să se facă tot în limba română au această posibilitate, datorită faptului că Școala Reuniunii Femeilor din Sibiu, funcționând tot în același imobil, va oferi instrucțiunea primară cerută, iar internatul asociațiunii va oferi îngrijirile trebuincioase întocmai ca și pentru elevele școlii civile și în aceleași condițiuni”⁴⁰.

*

Ideea înființării unei școli de fete a fost susținută și de Reuniunea Femeilor Române, dar, pentru a înțelege demersul reuniunii, trebuie analizat contextul apariției acesteia. Iar analiza pornește de la consecințele anului revoluționar 1848/49, care au provocat acutizarea spiritului de asociere a femeilor române din Transilvania, în scopul implicării lor în evenimentele educaționale ori social-politice ale vremii. Mai precis, este perioada în care asistăm la implementarea în teritoriul transilvănean a două acte normative de o importanță majoră, *Codul Civil Austriac*, la începutul perioadei analizate, respectiv *căsătoria civilă* la sfârșitul perioadei avute în vedere. Sub raportul educației feminine, asistăm, în epocă, atât la apariția și creșterea numărului de „școli de fete”, cât și la implicarea femeii în susținerea cauzei naționale. Un reper îl constituie tocmai apariția, respectiv activitatea reuniunilor de femei. Deși ne-am propus să ne rezumăm doar la cele sibiene, trebuie menționate Reuniunea Femeilor Române din Brașov, fondată la 12/24 martie 1850, reuniuni, societăți și comitete din Blaj, Arad ori din Sălaj, cu precizarea că toate au funcționat legal, după primirea aprobărilor necesare din partea Guvernului de la Budapesta⁴¹. Toate acestea nu au făcut altceva decât să continue și, în același timp, să dezvolte programul de bază al Reuniunii Femeilor Române – de fapt, macedo-române⁴² – de la Buda, fondată în 1815, cu 33 de membre fondatoare și cu scopul manifest de a pune bazele unui fond pentru școlile ortodoxe din Ungaria⁴³.

La Sibiu, „24 dame române (...), soții de cărturari și mame minunate, active, cu convingeri patriotice însuflețite de prosperarea culturii și educarea tinerei ge-

³⁹ *Ibidem*, p. 97.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 98.

⁴¹ Mariana Daneș, *Considerațiuni cu privire la activitatea femeilor române din Sibiu*, în: „Cumidava”, XXV, Brașov, 2002, p. 164-175, la p. 164-165.

⁴² La rândul ei, comunitatea macedo-românilor din Pesta va solicita autorităților în drept și va obține înființarea unei școli, prin „permisul” nr. 16.194/25 iulie 1808, denumirea acesteia fiind „Scola Romanesca normală în libera și krăiasca cetate Pest” (Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 22).

⁴³ Valeria Șoroștineanu, *Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în anii Primului Război Mondial*, în: „Astra Sabesiensis”, nr. 2/2016, Editura Argonaut, Sebeș, 2016, p. 55-75, la p. 55.

nerații” lansează, pentru 7 noiembrie 1880, un apel și propun înființarea *Reuniunii Femeilor Române din Sibiu*. Inițiativa i-a aparținut Mariei Cosma, care, fiind conștientă de rolul pe care trebuie să-l joace femeia în factorul educațional declara: „rosturile femeii sunt în familie, dar ele se extind dincolo de interesele domestice, îmbrățișând interesele societății, ale colectivității, ale neamului, ale bisericii și ale omenirii⁴⁴.

Întorcându-ne la istoricul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu, reținem că în 8 iunie 1881 are loc prima adunare generală, cea de constituire, care a reunit 59 de participante. Dintru început, scopul acesteia a fost înființarea unei școli primare de fete și a unui internat cu săli spațioase la Sibiu, ideea fiind reluată cu aplomb în anii următori.

La 20 octombrie 1883, s-a deschis *Școala Civilă Primară de Fete*, care a funcționat pe strada Zaharia Boiu⁴⁵, iar în vara anului 1886 clădirea pentru *Școala Civilă Superioară de Fete cu Internat a Asociațiunii* a fost terminată. În noua clădire s-au adus și clasele Școlii Civile Primare de Fete, întemeiate cu sprijinul Reuniunii Femeilor Române. Școala Civilă Superioară de Fete a devenit un model pentru acest tip de instituție de învățământ, devenind preocuparea unor intelectuali și cărturari de seamă precum Daniil Popovici-Barcianu, Ioan Popescu, Ioan Crișan, Vasile Bologa. Au onorat catedra, pe lângă cei amintiți, și Enea Hodoș, Septimiu Albini, Sabin Barcianu, Petru Șpan, George Dima, Sabina Brote, Matilda Mangesius, la care s-au adăugat profesorii-teologi Ilarion Pușcariu, Ioan Moga, Nicolae Togan. În discursul inaugural, Iacob Bologa, vicepreședinte al Asociațiunii, a elogiat reușita ridicării edificiului dedicat educării prin cultură a fetelor în temeiul convingerii că – așa cum afirma Septimiu Albini, redactor la *Tribuna* și autorul primei monografii a școlii, din 1887 –, „femeia este baza și decorul neamului românesc”⁴⁶. Daniil Popovici-Barcianu, primul director al Școlii, a remarcat faptul că numărul fetelor absolvente a crescut de la an la an, astfel că dacă în 1886, anul inaugurării, erau 43 de eleve, dintre care 23 în internat, următoarele promoții au fost de sute de eleve.

S-a împlinit astfel un deziderat, atât de plastic formulat de Septimiu Albini: „viața culturală fără femei culte nu este cu putință”.

⁴⁴ Mariana Daneș, *op. cit.*, p. 164-165.

⁴⁵ Elena Macavei, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁶ Neli Springean, *George Barițiu*, Seria Personalalia, nr. 12, Biblioteca Județeană Astra, Sibiu, 2017, p. 29-30.